Humanitas Pedagogika i Psychologia, ss. 147-156
ISSN 2956-3992

Artykuł przeglądowy (review article)

Data wpływu/Received: 3.09.2024
Data recenzji/Accepted: 9.12.2024
Data publikacji/Published: 31.12.2024

Źródła finansowania publikacji: Akademia Humanitas

DOI: 10.5604/01.3001.0055.0302

Author's Contributions:
(A) Study Design (projekt badania)
(B) Data Collection (zbieranie danych)
(C) Statistical Analysis (analiza statystyczna)
(D) Data Interpretation (interpretacja danych)
(E) Manuscript Preparation (redagowanie opracowania)
(F) Literature Search (badania literaturowe)

Barbara Grzyb[1]

POCZUCIE WŁASNEJ WARTOŚCI A NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ CZŁOWIEKA

WSTĘP

Proces kształtowania poczucia własnej wartości każdego człowieka formowany jest od najwcześniejszych lat życia. Jego systematyczne budowanie wynika zarówno z doświadczeń i wsparcia rodziny, najbliższych, ale też potrzeb i postaw, jakich doświadczamy. Zaspokojenie swoich potrzeb, a nawet pragnień życiowych wynika również z faktu, jak dziecko/młodzież czy osoba dorosła postrzega siebie samego, swoje mocne i słabe strony z uwzględnieniem wielu cech nie tylko osobowościowych, ale też fizycznych.

[1] ORCID: 0000-0003-3649-4068; Akademia Humanitas, Instytut Pedagogiki; sekretariat@humanitas.edu.pl, barbara.grzyb@humanitas.edu.pl

Patrząc jednak z perspektywy rozwoju dziecka/ucznia, to właśnie okres dzieciństwa ma istotne znaczenie w procesie kształtowania się jego wiedzy, umiejętności i kompetencji. Jego rozwój zależy od szeregu uwarunkowań oddziałujących od najwcześniejszych lat. Mówimy tu zatem o dokonywaniu pierwszych wyborów przez dziecko, wygłaszaniu sądów, które umożliwiają mu bezpośrednie poznawanie efektów swoich decyzji, ale też podejmowanie pierwszych prób samooceny. A. Jędrzejowska uważa, że kształtowanie się poczucia własnej wartości jest procesem będącym wypadkową doświadczeń społecznych i interpretacji tych zdarzeń w psychice jednostki, jest też wynikiem funkcjonowania człowieka w relacjach z ludźmi (Jędrzejowska, 2022, s. 104). Niestety, w przypadku dzieci/uczniów z niepełnosprawnością dostrzega się wiele barier i obaw w odniesieniu do budowania prawidłowych relacji, samooceny – poczucia własnej wartości, które w sposób dla siebie specyficzny mogą współdecydować o pierwszych sukcesach. W okresie dorosłości zasoby doświadczeń społecznych są znacznie większe, bowiem determinowane są różnymi zdarzeniami życiowymi. W konsekwencji ujawnia się występowanie zróżnicowanych relacji międzyludzkich i doświadczeń, począwszy od pozytywnych po negatywne i ambiwalentne.

Odwołując się zatem do nakreślonej koncepcji, uznano za zasadne poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: jakie czynniki doświadczeń życiowych – wspierających mogą podwyższać poczucie własnej wartości u osób z niepełnosprawnością?

POCZUCIE WŁASNEJ WARTOŚCI W TEORII I PRAKTYCE

Odnosząc się zatem do aspektów czysto teoretycznych, to zgodnie z definicją poczucie własnej wartości rozumiane jest jako poznawcza ocena siebie na podstawie samowiedzy, dokonywana w świetle wartości, oraz towarzyszące temu uczucia (Oleś, 2007, s. 119). Z kolei w innym ujęciu poczucie własnej wartości (self-esteem) stanowi poczucie własnej godności, szacunku wobec siebie oraz pewność siebie, wpływającą na efektywne działanie jednostki, zdolność podtrzymywania określonych ról zarówno w rodzinie, jak i w środowisku społecznym, a także stopień wolności osobistej (Zbonikowski, 2010a). Poczucie własnej wartości jest również przekonaniem jednostki, że potrafi poradzić sobie z wyzwaniami. Zdaniem I. Korcz jest ono również kluczem do rozwoju potencjału dziecka, osiągania przez nie realnych sukcesów i zadowolenia ze swojej działalności. Zaznacza też, że poczucie własnej wartości uświadamia nam unikatowe wyposażenie człowieka w przyrodzie, umożliwiające mu samoakceptację i samorealizację oraz życie nie tylko w wymiarze fizycznym czy społecznym, lecz – co znacznie ważniejsze dla poczucia jego spełnienia – w wymiarze emocjonalnym i duchowym (Korcz, 2005, s. 377). Autorka wskazuje na fakt, iż poczucie własnej wartości ma dwa wskaźniki – może być zarówno wysokie, jak i niskie.

Tabela 1. Niskie i wysokie poczucie własnej wartości w ujęciu I. Korcz – wskaźniki wybrane

Niskie poczucie własnej wartości	**Wysokie poczucie własnej wartości**
trudności w komunikacji interpersonalnej	pełne zaufanie do swoich pomysłów
trudności z wyrażaniem siebie	wytrwałość
potrzeba sprawdzania się, rywalizacja, zazdrość	konsekwencja w działaniu
zależność od oceny innych – uległość	wysoki poziom intuicji i kreatywności
niekończenie podjętych zadań	niezależność
fantazjowanie	indywidualizm
zniekształcanie wizerunku samego siebie	szacunek do siebie i innych
krytyka i niska ocena innych	elastyczność i zdolność radzenia sobie ze zmianą
konserwatyzm	akceptacja innych
nietolerancja i lęk przed innością	tolerancja
lęk przed zmianą	przyznawanie się do popełnionych błędów
wrogość, bunt	życzliwość
egoizm, wywyższanie się	umiejętność komunikacji z innymi
potrzeba wspierania innych – podświadoma chęć poczucia się lepszym	akceptacja sukcesów innych
wysoki poziom ambicji – posiadania nagród	umiejętność współpracy w zespole
zwracanie na siebie uwagi	umiejętność realizacji wspólnych celów
lęk przed utratą pozycji	świadomość własnych postępowań
obawy przed poniżeniem i odrzuceniem	otwartość

Źródło: I. Korcz (2005). Poczucie własnej wartości jako klucz do rozwoju potencjału ludzkiego, osiągania prawdziwych sukcesów i szczęścia. W: R. Pęczkowski (red.), *Polski system edukacji po reformie 1999 roku: stan, perspektywy, zagrożenia*. Wydawnictwo Elipsa, Warszawa.

Patrząc zatem z perspektywy powyższych wskaźników, należy podkreślić za N. Tuttle i D. Tuttle (2004, p. 98-99), że poczucie własnej wartości nie może być wyłącznie oparte na zewnętrznych źródłach jego zasilania, czyli środowiska, należy je oprzeć na dowodzie własnej wartości, czyli nabywaniu kompetencji, bycia produktywnym oraz odpowiedzialnym.

K. Mozgawa (2017, s. 206) zwraca uwagę na kolejny, dość istotny fakt: aby w dziecku wykształciło się poczucie własnej wartości, musi ono wzrastać w atmosferze bezwarunkowej miłości i akceptacji, z poszanowaniem jego godności i wolności. W tych okolicznościach autorka stawia jednak pytanie, jaką atmosferę wytworzyć, jakie umiejętności trzeba posiadać, by stawić czoła temu wyzwaniu. Po dość szerokiej analizie wskazuje kilka ważnych czynników. Są nimi:

- umiejętności z zakresu komunikacji (język, jakim się posługujemy, sposób, w jaki formułujemy zdania, niewerbalne zachowania, porozumiewanie bez przemocy, mówienie do dziecka językiem miłości);
- umiejętności stymulacji rozwoju dziecka (stwarzanie sytuacji, dzięki którym poprzez kształcące zabawy zdobywa wartościowe doświadczenia, dostarczanie bodźców zgodnych z rozwojem, strategia kierowania eksploracją, wrażliwość na pozytywne bodźce zewnętrzne) (Mozgawa, 2017, s. 209-210).

Rozpatrując zatem kwestię wzmacniania poczucia własnej wartości, nie można zapomnieć, że obok niej funkcjonuje druga – przeciwstawna obejmująca osłabianie tego poczucia. Zbonikowski uważa, że dziecko, które jest akceptowane przez rodziców, posiada bezwarunkowe poczucie własnej wartości. Znaczącą rolę w kształtowaniu poczucia własnej wartości u dzieci i młodzieży mają relacje w środowisku domowym. Pozytywny obraz samego siebie, który zostanie ukształtowany w rodzinie, będzie miał znaczenie w sposobie odnoszenia się do innych i sprawi, że dziecko nawiąże łatwo kontakt z otoczeniem (Zbonikowski, 2022). Jednak w nieco innym ujęciu kształtowanie prawidłowego poczucia własnej wartości u dziecka istotny jest wpływ kilku czynników, takich jak: zaufanie rodziców wobec dziecka, wskazywanie dziecku możliwości, jakie daje otaczający je świat, przekazywanie odważnego podejścia do świata, okazywanie uczucia, wzmacnianie pozytywnych cech u dziecka, dodawanie otuchy po porażce, pokazywanie właściwych wzorców, rozwijanie pewności siebie u dziecka (Ryś, 2011).

Rozważając nieco szerzej podjętą tematykę, warto zwrócić uwagę na koncepcje współczesnych badaczy tej problematyki, bowiem podkreślają oni, że poczucie własnej wartości, subiektywna ocena wartości jednostki, przewiduje ważne wyniki życiowe (Orth & Robins, 2022), takie jak zdrowie psychiczne i fizyczne (Harris & Orth, 2020; Reitz, 2024 i inni), sukces w związkach (Erol & Orth, 2016; Harris & Orth, 2020) oraz w dziedzinie pracy (Diwan, Chung et al., 2024).

Kolejną kwestią dotyczącą rozwijania poczucia własnej wartości, którą wyraźnie podkreśla Kata, jest sześć filarów N. Brandena (1998; za: Kata, 2018, s. 98), a mianowicie:

1. praktyka świadomego życia odnosząca się do celów oraz wartości, odpowiedzialność za własne postępowanie;
2. praktyka samoakceptacji związana z dbałością o siebie (swoje myśli, uczucia i zachowania);
3. praktyka odpowiedzialności za siebie (za własne wybory) – świadoma kontrola aspektów życia zależnych od nas;
4. praktyka asertywności – prezentowanie postaw i wyrażanie emocji;
5. praktyka życia celowego – przewidywanie konsekwencji własnych działań;
6. praktyka integralności osobistej związana ze spójnością wartości, sądów i standardów zachowania.

W literaturze dostrzec można również fakt, że wśród warunków kształtowania się samooceny A. Jędrzejowska (2022, s. 107) wyróżnia podejście nie tylko rodzica, ale też nauczyciela. Mowa tu przede wszystkim o odpowiedniej atmosferze, w której odbywać się mają aranżowane zajęcia i zapewnione dzieciom/uczniom bezpieczeństwo fizyczne oraz psychiczne. Poza tym badaczki skupiają się na takich cechach pedagoga, które będą wspierały dziecko/ucznia i jego samoocenę, jak kompetencje społeczne oraz wiedza merytoryczna i metodyczna. Z kolei wśród czynników wewnętrznych, istotnych dla uformowania się właściwego obrazu siebie, autorki wskazują asertywność, samoakceptację, odpowiedzialność za siebie, życie świadome i celowe, integralność osobistą.

Jak można zauważyć, badacze problematyki poczucia własnej wartości dostrzegają bardzo wiele uwarunkowań implikujących jej rozwijanie. Nie można jednak pominąć faktu, że na drugim biegunie mamy czynniki oddziaływujące bardziej niekorzystnie. Jeśli dziecko/uczeń od najmłodszych lat słyszy komunikaty krytyczne, co wyraźnie zaznacza N. Branden, osądzające, umoralniające, porównujące, przepełnione złością, rozczarowaniem lub lekceważące, a nawet gdy słyszy nieodpowiednie pochwały, nieadekwatne, nieskonkretyzowane, bądź zbyt częste, bo rodzice myślą, że chronią w ten sposób dziecko, to prawdopodobieństwo, że rozwinie się w takim dziecku zdrowe poczucie własnej wartości jest znikome. Możliwe jest zatem, że dziecko/uczeń uzależni się od pochwał i wytworzy odruchy obronne, które uniemożliwiają samokontrolę (Branden, 1998, s. 193). Odnosząc te spostrzeżenia do osób z niepełnosprawnością, które nieustannie mierzą się z niekorzystnym odbiorem społecznym (rówieśniczym), a czasami nawet odrzuceniem, należy stwierdzić, że osoby te wymagać będą specjalistycznego wsparcia i znacznie większych nakładów wspomagających rozwijanie poczucia własnej wartości.

Patrząc jednak z perspektywy dorosłości, istnieje wielkie prawdopodobieństwo, iż wiele z tych podejść – pozytywnie i negatywnie oddziałujących na dziecko/ucznia – może w sposób dla siebie specyficzny zostawić ślad w kontekście jego samoakceptacji, odpowiedzialności za siebie, asertywności, osiągania celów życiowych i prawości. Dlatego słusznie podkreśla K. Mozgawa (2017, s. 211), że ważne jest uświadomienie sobie, że my – dorośli, dysponujemy znaczącym wpływem na kształtowanie się poczucia wartości, i że mamy do czynienia z umiejętnością, której należy się nauczyć, jeśli nie ujawniamy w tym kierunku naturalnych predyspozycji. Stanowi to pierwszy krok w kierunku nabywania odpowiedniej wiedzy oraz praktycznego jej wykorzystania w tym zakresie.

POCZUCIE WŁASNEJ WARTOŚCI A NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ CZŁOWIEKA

Odwołując się do podstaw tematyki poczucia własnej wartości, należy wspomnieć za M.B. Donellanem i współautorami, że dostrzega się w niej subiektywną ocenę wartości jako osoby. Można zatem wyjść z założenia, że jeśli dana oso-

ba wierzy, że jest wyjątkowa lub wartościowa, co wskazuje na wysoką samoocenę, niezależnie od tego, czy ta samoocena jest potwierdzona przez innych i obiektywne zdolności lub umiejętności danej osoby (Donnellan, Trześniewski et al., 2011), to w przypadku osób z niepełnosprawnością będzie zadaniem trudnym, bowiem wielu z nas dokonuje porównań, samooceny, będąc sprawnymi, gdzie niestety każda z dysfunkcji może rzutować na ten obraz. Z kolei patrząc z drugiej strony, tej bardziej pozytywnej, jeśli poczucie wartości jest na wysokim poziomie, to w ocenie U. Orth i współautorów (2009) może być buforem chroniącym przed depresją lub lękiem. Poza tym poczucie własnej wartości jest również ważnym czynnikiem indywidualnym i ogólnie odnosi się do oceny siebie przez daną osobę (Rana, Shi et al., 2019).

W wielu badaniach wykazano, że samoocena jest silnym predyktorem subiektywnego samopoczucia (SWB) (Zhao, Wang et al., 2014). Niska z kolei samoocena wiąże się z negatywnymi konsekwencjami psychologicznymi, takimi jak np. lęk (Pyszczynski, Greenberg et al., 2004). W efekcie, jak połączymy wskazania badaczy z negatywnymi postawami społecznymi wobec osób z niepełnosprawnościami, dostrzec można, że w rezultacie poziom poczucia własnej wartości tych osób nie będzie wystarczający, by poradzić sobie z trudnościami dnia codziennego i wyzwaniami, jakie stawia życie społeczne. Trudno zatem oprzeć się stwierdzeniu S. Byry i E. Domagały-Zyśk (2022), że poczucie własnej wartości, jako zasób psychologiczny, wpływa na interpretację trudności, sytuacji życiowych i innych ludzi. Osoby z niepełnosprawnością i ich rodziny wielokrotnie konfrontują się z wieloma barierami, problemami dotyczącymi wydawałoby się prostych sytuacji dla osób pełnosprawnych, jednak w ich przypadku takimi nie są. Najczęściej mówimy tutaj o podejściu społecznym, dostępności przestrzeni publicznej, czy innych bardziej ludzkich relacji, które z różnych przyczyn nie mają podłoża akceptacji, a jedynie odtrącenia lub pozornego poszanowania.

Słusznie zatem piszą Z.A. Aysen i E. Tansel (2024), że analizy samego faktu niepełnosprawności w naukach społecznych w kontekście relacji, czy też bezpośredniego kontaktu z osobami z niepełnosprawnością, nierzadko opierają się one na presji społecznej i wykluczeniu przestrzennym. Stąd też według Organizacji Narodów Zjednoczonych niepełnosprawność, bariery fizyczne i społeczne często uniemożliwiają pełne uczestnictwo w życiu społecznym z powodu zbyt niskiego standardu życia (Atıcı, 2007) i ograniczonej dostępności przestrzeni architektonicznej i społecznej. W tych okolicznościach można zadać pytanie, jakie są potencjalne źródła satysfakcji z życia osób z niepełnosprawnością, które mogą decydować o podwyższeniu ich poziomu poczucia własnej wartości. Jeżeli uznać poczucie własnej wartości za stan psychiczny, powstały na skutek elementarnej, uogólnionej oceny dokonanej na własny temat, ale też braku komunikatów obniżających wartość jednostki (Encyklopedia PWN, 2024), to w zasadzie możemy mówić o prawidłowej ścieżce jej rozwoju. Niestety, w przypadku niepełnospraw-

nych członków społeczeństwa dzieje się też tak, że wiele z tych osób, budując wysoką samoocenę, stara się ukrywać swoją niepełnosprawność. Ten fakt, z jednej strony zrozumiały z powodu unikania ostracyzmu społecznego – czasami błędnego w ocenie i współczuciu, staje się nierzadko przekłamanym wizerunkiem osoby, która czasami „na siłę" o niego zabiega, by podnieść poczucie własnej wartości. J.A. Evans i współautorzy (2024), badając ten aspekt, uważają, że maskowanie słabości może nas ranić, a w konsekwencji odczujemy większe objawy lęku i depresji, niższą samoocenę, niższą autentyczność i niższe uczestnictwo w życiu społecznym.

Aby nieco obniżyć poziom napięcia emocjonalnego, ważne staje się wsparcie, które w podstawowej ocenie powinno zmierzać nie tylko do pewnego zakresu samodzielności, ale też przeświadczenia, że społeczeństwo jest otwarte dla wszystkich jego członków. Odwołując się zatem do kwestii wsparcia i terminologii, można powiedzieć za D.K. Lafreniere i M.K. Cramer (2005), że spełnia ono wiele funkcji w naszym życiu, że jest: wsparciem emocjonalnym (empatia, miłość, bezpieczeństwo);

- wsparciem szacunkowym, gdy inni pokazują nam, że jesteśmy cenieni za to, co sobą reprezentujemy, pomimo błędów, które czasem popełniamy;
- wsparciem instrumentalnym (np. ekonomicznym, pomocowym);
- wsparciem informacyjnym (porady, sugestie, informacje zwrotne);
- siecią kontaktów, jako wsparcie, gdy mamy poczucie bycia częścią grupy, która podziela nasze zainteresowania (za: Pascaru & Ratiu, 2024).

Poza tym, patrząc z perspektywy osób z niepełnosprawnością, mówimy tu jeszcze o wsparciu specjalistycznym, celowym, ukierunkowanym na typowe, ale specyficzne potrzeby tego środowiska.

PODSUMOWANIE

Poczucie własnej wartości osób z niepełnosprawnością jest niezwykle ważnym wskaźnikiem ich potencjału życiowego. W wielu przypadkach stanowi kryterium poziomu funkcjonowania społecznego, zawodowego czy też podejmowania wyzwań i angażowania się we własny rozwój. Niestety, niepełnosprawność człowieka, jako niezwykle złożony stan psychofizyczny, dość często decyduje o zakresie aktywności, podejściu do życia, a w konsekwencji samooceny, która nierzadko jest zaniżona. Sądzę, że właśnie poziom samooceny osób z niepełnosprawnością określa się też mianem motywatora w podejmowaniu wielu działań w obszarze rehabilitacji zawodowej i społecznej, edukacji i innych mających związek z szeroko rozumianą kulturą, działalnością sportową czy samych relacji interpersonalnych.

Patrząc zatem z perspektywy poczucia własnej wartości, którego nierzadko osoby z niepełnosprawnością muszą się nauczyć, ważne staje się wsparcie rodziny, przyjaciół, psychologa lub innych specjalistów.

Jeżeli zatem zadziała cały szereg pozytywnych zdarzeń, związanych z podejmowaniem realnych wyzwań, docenianiem siebie i dystansowaniem się od negatywnych ocen i konfrontacji, to z pewnością będziemy mogli mówić, że proces rehabilitacji tak naprawdę zadziałał w praktyce. Osoba z niepełnosprawnością jest taka sama jak każdy inny człowiek, a jedyną przeszkodą w jej środowisku jest charakter – zakres poznawania świata i jego bezpośrednie doświadczanie. Rozwiązanie w zasadzie jest bardzo proste, bowiem mamy na myśli ukierunkowane i specjalistyczne wsparcie, które pozwoli tym osobom osiągnąć taki pułap samodzielności, jaki będzie w ich przypadku możliwy.

Nakreślona w artykule tematyka poczucia własnej wartości nie wyczerpuje całości zagadnień, ale jest przypomnieniem, jak istotną rolę odgrywa ono w funkcjonowaniu człowieka z niepełnosprawnością. Nie można również oprzeć się stwierdzeniu, że wielu z nich przez zdiagnozowane schorzenia i ograniczenia fizyczne nie potrafi dostrzec w sobie pozytywnych cech, potencjału czy talentu z powodu negatywnego odbicia własnych dysfunkcji.

BIBLIOGRAFIA

Atıcı, İ. (2007). *Fiziksel Engelliler ve Kentsel Mekanın Kullanımı. Unpublished master thesis. Gazi University*. Institute of Social Sciences, Ankara.

Aysen, Z.A. & Tansel, E. (2024). The Relation between Body Image Coping Strategies, Quality of Life, Self Esteem and Psychopathology Among Orthopedically Disabled Individuals. *International Journal of Turkish Sport and Exercise Psychology*, 4(1), 1-14. Pobrano 28.06.2024 r. z: https://doi.org/10.55376/ijtsep.1452804.

Branden, N. (1998). *6 filarów poczucia własnej wartości*. Przeł. H. Dąbrowska. Wydawnictwo Ravi, Łódź.

Byra, S. & Domagała-Zyśk, E. (2022). Multidimensional assessment of student teachers' self-esteem and attitudes towards inclusive education and people with disabilities. *Teaching Education,* 33(3), 237-253. Pobrano 28.06.2024 r. z: https://doi.org/10.1080/10476210.2020.1856065.

Diwan, K.A., Chung, J.M., Meyers, Ch., van Doeselaar, L. & Reitz, A.K. (2024). Short-term dynamics of pride and state self-esteem change during the university-to-work transition. *European Journal of Personality* 38(3), 426-440. Pobrano 28.06.2024 r. z: https://doi.org/10.1177/08902070231190255.

Evans, J.A., Krumrei-Mancuso, E.J. & Rouse, S.V. (2024). What You Are Hiding Could Be Hurting You: Autistic Masking in Relation to Mental Health. *Interpersonal Trauma, Authenticity, and Self-Esteem. Autism in Adulthood*, 6(2), 229-240. Pobrano 8.07.2024 r. z: https://doi.org/10.1089/aut.2022.0115.

Donnellan, M. B., Trześniewski, K. H. & Robins, R. W. (2011). Self-esteem: enduring issues and controversies. In: T. Chamorro-Premuzic, S. von Stumm, & A. Furnham (eds.). *The Wiley-Blackwell handbook of individual differences* (pp. 718–746). Wiley Blackwell, US. Pobrano 28.06.2024 z: https://doi.org/10.1002/9781444343120.ch28.

Encyklopedia PWN, (2024). *Poczucie własnej wartości*. Pobrano z: 20.07.2024 r. https://pl.wikipedia.org/wiki/Poczucie_w%C5%82asnej_warto%C5%9Bci.

Erol, R.Y. & Orth, U. (2016). Self-esteem and the quality of romantic relationships. *European Psychologist*, 21(4), 274–283. Pobrano 28.06.2024 r. z: https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000259.

Harris, M.A. & Orth, U. (2020). The link between self-esteem and social relationships: A meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 119(6), 1459–1477. Pobrano 27.06.2024 r. z: https://doi.org/10.1037/pspp0000265.

Jędrzejowska, A. (2022). Kształtowanie się poczucia własnej wartości u dzieci z trudnościami rozwojowymi. *Wychowanie w Rodzinie*. T. XXVIII (3), s. 103-116. DOI: 10.34616/wwr.2022.3.103.116.

Ji, Y., Rana, C., Shi, C. & Zhong, Y. (2019). Self-Esteem Mediates the Relationships Between Social Support, Subjective Well-Being, and Perceived Discrimination in Chinese People With Physical Disability. *Frontiers in Psychology*, 10. 10:2230. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02230.

Kata, J. (2018). Poczucie własnej wartości u młodzieży. Wymiar teoretyczny i praktyczne implikacje. *Nauczyciel i Szkoła*, 67, 95-104.

Korcz, I. (2005). Poczucie własnej wartości jako klucz do rozwoju potencjału ludzkiego, osiągania prawdziwych sukcesów i szczęścia. W: R. Pęczkowski (red.), *Polski system edukacji po reformie 1999 roku: stan, perspektywy, zagrożenia* (s. 377-385). Wydawnictwo Elipsa, Warszawa.

Lafreniere, D.K., & Cramer M.K. (2005). Applied Social Psychology to Health. In: Schneider, F.W., Gruman, J.A., & Coutts, L.M. (eds.). *Applied Social Psychology. Understanding and Addressing Social and Practical Problems* (pp. 183-204). Thousand Oaks, London, New Dehli: Sage Publications, Inc.

Mozgawa, K. (2017). Kształtowanie poczucia własnej wartości u dzieci jako istotna umiejętność wychowawcza. W: A. Jazukiewicz, I. Jazukiewicz (red.), *Kształtowanie sprawności moralnych* (s. 191-215). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.

Oleś, P. (2007). Poczucie godności – teoria i badania. W: A. Królikowska, Z. Marek (red.), *Refleksje nad godnością człowieka*. Wyższa Filozoficzno-Pedagogiczna. Wydawnictwo „Ignatianum", Kraków.

Orth, U., Robins, R.W., Trześniewski, K.H., Maes, J. & Schmitt, M. (2009a). Low self-esteem is a risk factor fordepressive symptoms from young adulthood to old age. *Journal of Abnormal Psychology*, 118(3), 472–478, Pobrano 28.06.2024 r. z: DOI: 10.1037/.

Orth, U. & Robins, R.W. (2022b). Is high self-esteem beneficial? Revisiting a classic question. *American Psychologist*, 77(1), 5–17. Pobrano 24.06.2024 r. z: https://doi.org/10.1037/amp0000922.

Pascaru, M. & Ratiu, M.I. (2024). Self-esteem, stigma and social suport in occupational therapy. *Bulletin of theTransilvaniaUniversity of Braşov*, 17(66), 1, 106-107. Pobrano 27.06.2024 r. z: https://doi.org/10.31926/but.ssl.2024.17.66.1.15.

Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J. & Schimel, J. (2004). Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin*, 130(3), 435–468. Pobrano 25.06.2024 r. z: doi: 10.1037/0033-2909.130.3.435.

Reitz, A.K. (2024). Short-term dynamics of pride and state self-esteem change during the university-to-work transition. *European Journal of Personality*, 38(3), 426-440. Pobrano 27.06.2024 r. z: https://doi.org/10.1177/08902070231190255.

Ryś, M. (2011). Kształtowanie się poczucia własnej wartości i relacji z innymi w różnych systemach rodzinnych. *Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego Fides et Ratio*, 2 (6), 65-84.

Tuttle D., Tuttle N., (2004). *Self-esteem and Adjusting with Blindness. The proces of Responding to Life`s Demands.* 3rd ed. Springfield: Charles C Thomas Publisher, Ltd.

Zbonikowski, A. (2010a). Społeczne oddziaływania defaworyzujące a poczucie własnej wartości dzieci i młodzieży. W: K. Horszel, R. Szczepanik, A. Zbonikowski, D. Modrzejewska (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania defaworyzacji dzieci i młodzieży*. Wydawnictwo Difin, Warszawa.

Zbonikowski, A. (2011b). Poczucie własnej wartości dziecka z ograniczeniami rozwoju. *Pedagogika Rodziny*, *Family Pedagogy*, 1(3/4), 59-68.

Zhao, J., Wang, Y. & Kong, F. (2014). Exploring the mediation effect of social support and self-esteem on the relationship between humor style and life satisfaction in Chinese college students. *Personality and Individual Differences*, 64, 126–130. Pobrano 27.06.2024 r. z: doi: 10.1016/j.paid.2014.02.026.

POCZUCIE WŁASNEJ WARTOŚCI A NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ CZŁOWIEKA

Streszczenie: Celem artykułu było przybliżenie tematyki poczucia własnej wartości osób z niepełnosprawnością. Zaprezentowane rozważania w kontekście wielu koncepcji badaczy problematyki podyktowane są koniecznością ponownego zwrócenia uwagi na aspekt samooceny osób obarczonych nierzadko wieloma ograniczeniami. Podjęte rozważania dotykają teorii i praktyki, z jednoczesnym zobrazowaniem wysokich i niskich wskaźników poczucia własnej wartości oraz podejścia wspierającego. Biorąc zatem pod uwagę aktualizację problematyki poczucia własnej wartości, artykuł jest zapowiedzią pogłębionych badań będących odpowiedzią na potrzeby tego środowiska.

Słowa kluczowe: poczucie własnej wartości, niepełnosprawność, wsparcie

SELF-ESTEEM AND HUMAN DISABILITY

Abstract: The aim of this article was to introduce the topic of self-esteem of people with disabilities. The considerations presented, in the context of the many concepts of problem researchers, are dictated by the necessity of paying renewed attention to the aspect of self-esteem of people burdened with many limitations. The reflections undertaken touch on theory and practice while illustrating high and low self-esteem and supportive approaches. Given the update on self-esteem, the article therefore heralds in-depth research responding to the needs of this environment.

Keywords: self-esteem, disability, support